

LEXIC DE ORIGINE GERMANĂ ÎN SUBDIALECTUL BĂNĂȚEAN. RELAȚII INTERDIALECTALE

Maria PURDELA SITARU, Livia VASILUȚĂ

(Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu“ din Timișoara,
Universitatea de Vest din Timișoara)

Diverși autori au subliniat deja faptul că una dintre caracteristicile subdialectului bănățean al limbii române este reprezentată de relativ numeroasele elemente de origine germană. Cercetarea în această direcție — înscrisă în disocierea fondatoare operată de Sextil Pușcariu (*Limba română. I. Privire generală*, 1947/1976, p. 271; vezi și p. 480 ș.u.) între influența germană datorată vecinătății și influența germană pe cale cărturărească — se confruntă cu dificultăți multiple și variate.

Faptul că un număr important dintre împrumuturi prezintă același aspect formal și același semantism cu termeni din mai multe limbi sud-est europene, care au suferit, în aceeași perioadă istorică, același tip de influență germană, idiomuri care, la rândul lor, s-au influențat reciproc, este de natură să arate unele dintre dificultățile concrete ale oricărei cercetări etimologice și care, în plus, trebuie să țină seama și de așa-numitele „convergențe“ (sau „comunități lexicale“) din limbile sud-est europene, datorate, între altele, și influenței germane. În fond, la intersecția tuturor acestor influențe lingvistice prinde contur imaginea specifică a spațiului bănățean în care interferențele culturale și idiomatice sunt profunde.

Studiul riguros al elementelor de proveniență germană cu circulație în aria din sud-vestul României (al așa-ziselor „șvăbisme“ sau elemente suabo-dunărene ale limbii române), precum și acela al variantelor externe ale unor termeni românești cu etimologie multiplă, printre care și cea germană, impune raportarea la forme situate la diverse niveluri ale acesteia (avem în vedere germana standard și dialectală, respectiv germana austriacă standard și dialectală). Împrumuturile și interferențele la acest din urmă nivel, cel dialectal, sunt, în exclusivitate, datorate graiurilor germane utilizate de coloniștii așezați în Banatul românesc în urmă cu mai bine de două secole. Aceste graiuri sunt astăzi rezultatul unui proces de amestec și nivelare lingvistică de diverse grade și sunt alcătuite, în mare, din grupul graiurilor germane vorbite în sudul Banatului, cu un caracter preponderent bavarez-austriac, din grupul graiurilor germane vorbite în zona rurală din nordul regiunii, cu un caracter preponderent renano-francon, supraordonarea acestora fiind exercitată de dialectele / limbajele citadine germane ale zonei, de coloratură bavarez-austriacă (Wolf 1987, pp. 73-137; Kottler 1984). Este semnificativ, de pildă, faptul că formele fonetice multiple sau unele forme morfologice sub care apar și circulă împrumuturile intrate (și) din germană în subdialectul de sud-vest nu reprezintă, cel mai adesea, rezultatul adaptărilor la sistemul fonetic și morfologic al românei, ci ele sunt reflexul direct al tipurilor diverse de forme germane din care provin. Adăugăm că înregistrarea împrumuturilor românești sub acest relativ mare număr de variante fonetice, morfologice nu se datorează atât receptării aproximative de către români a unor împrumuturi, ci, mai degrabă, respectării de către aceștia a pronunțării „străine“ (adesea forme germane diverse, specifice mediului rural sau mediului semicult orășenesc, forme diferite între ele după locul de proveniență al coloniștilor germani). Este vorba așadar de „aservirea“ la model în conviețuirea românilor cu vorbitorii germani ai insulelor lingvistice aloglote de pe teritoriul bănățean.

Precizăm că am considerat că fac parte din categoria termenilor de origine germană specifici subdialectului bănățean: 1) acei termeni a căror arie de întrebuințare acoperă atât Banatul românesc, cât și zonele limitrofe acestuia (din teritoriul românesc și sârbesc) și 2) acei termeni cunoscuți și în alte regiuni ale țării (Transilvania și Bucovina, cu care Banatul a avut o istorie comună), termeni a căror arie de întrebuințare este compactă în subdialectul bănățean, prezentând fonetisme specifice zonei, cu proveniență *directă* din sursele germane menționate.

Din punct de vedere etimologic, cei mai mulți termeni din categoriile respective provin din germana austriacă. De exemplu, într-un caz ca acela al rom. *vailing* „lighean (utilizat în bucătărie)“, etimonul este germ.-austr. *Weitling*, idem, și nu, așa cum se propune în DLR, germ. *Weitling*, acesta din urmă însemnând „barcă“. Numeroși alți termeni de origine austriacă sunt incluși în cartea pe care am publicat-o recent în seria *Etymologica* 14 (Purdela Sitaru / Vasiliuță 2002).

Lexicul de origine *numai* renano-franconă este însă destul de slab reprezentat. Poate fi amintit aici rom. dial. *crumpir/crumpier*. Dintre multiplele geosinonime utilizate pe teritoriul german de odinioară (*Kartoffel*, *Erdapfel* „măr de pământ“, *Grundbirne* „pară de pământ“, cf. König 1989, p. 206), alte forme dialectale, premergătoare acestuia din urmă, respectiv șvăb. *Grombi*: *r/krompir/*, ren.-fr. *Grumbe*: *r/krumper/* și *Grumbi*: *r/krumpir/* au fost cele împrumutate de românii bănățeni: varianta băn. *crumpier* caracterizează graiurile românești din sudul regiunii, cf. și scr. *krumpjer*, în timp ce varianta dialectală *crumpir*, pe cele din nord. Iar acest lucru a fost posibil din cauza faptului că forma șvăbească și cele renano-francone citate ca etimon fac parte dintre puținele elemente lexicale de acest tip care au fost acceptate și de dialectele germane citadine ca element lexical supraordonat celorlalte sinonime utilizate sau numai cunoscute de germanii de aici, pentru denumirea unei noțiuni „noi“ la data colonizării zonei cu populație germană. În acest context, este mai aproape de realitate DA care trece s.v. *crumpenă*, varianta *crumpir*, pentru primul trimitând la germ. *Grundbirne*, pentru cel de al doilea, amintind numai pentru comparație scr. *krumpir*. În nici un caz însă nu se poate explica rom. *crumpenă* numai prin forma din sârbocroată (cum se procedează în DEX).

Dat fiind spațiul de origine al coloniștilor germani stabiliți odinioară în câmpia Banatului (zona de sud-vest a Germaniei: Bavaria, Hessa, Palatinat, plus Alsacia și Lorena), firesc, bagajul lexical al acestora a cuprins și termeni de origine franceză (Wolf 1987, pp. 270-272; Purdela Sitaru 1998/2000, pp. 307-313). Dintre aceștia, au pătruns, pe cale orală, în româna dialectală termenii: *aló* interj. „pleacă, du-te de aici“ (Ban., Transilv., Buc.), frecvent în alocuțiunea *alo, marș* (cf. și magh. *alómars*), intrat din limbajul militar și susținut de germ. dial. (palatin.) *alo*, idem (Pf Wb I 173) și de austr. dial. (carint.) *alo*, idem (Kär Wb 5), care au la origine, ambele, germ. înv. *allons marche*, de origine

franceză. Tot aici intră și *galete* „sărățele“, cu sens alunecat în subdialectul bănățean (Purdela Sitaru / Vasiliuță 2002, p. 123).

Ceea ce derutează de cele mai multe ori în interpretarea termenilor de origine germană dialectală (rurală și citadină) din graiurile românești din Banat se datorează însă, nu atât acestor elemente lexicale disparate, cât mai ales multitudinii de variante fonetice sub care unul și același termen apare. O dată făcută însă separarea *variantelor fonetice purtătoare de informație etimologică* de *variantele fonetice interne* (datorate adaptării fonetice a împrumutului la diverse nivele ale românei — popular, dialectal, ocazional), în virtutea acestui criteriu, cel fonetic, se poate efectua o diferențiere între elementele lexicale specifice graiurilor românești din sudul Banatului (care reflectă un fonetism bavarez-austriac, caracteristic graiurilor germane vorbite aici) și elementele lexicale corespunzătoare, specifice ariei de nord a regiunii (care reflectă un fonetism de tip renano-francon).

De exemplu, lui *carmanal* „cotlet“ (cf. și scr. *karmenadla*, idem) din sud, îi corespunde *cărmănadă*, idem, din nord. Ambele variante reproduc forme germane dialectale ale germ. înv. *Karbonade*, respectiv bav.-austr. *Karmenadl*, cel dintâi, cel de al doilea, redând varianta palatină *Karmenade* a unei forme palatine identice cu cea din dialectele bavarez-austriece. Lui *rer* „rolă (la cuptorul de gătit)“, cu fonetism de tip renano-francon, îi corespunde, în sudul Banatului, rom. *vern(ă)* (cf. și scr. *verna*), cu fonetism bavarez-austriac.

Lui *căstrulă* „cratiță“ (cf. și scr. *kastrola*), din sud, îi corespunde varianta *crăștolă* și *craștolă*, idem, din nord. Lui *chest* interj. „pleacă, du-te de aici“, îi corespunde, în zona de câmpie, *cheșt* și *chișt*. Trecerea grupului consonantic *st*: *št* în poziție mediană și finală reprezintă o trăsătură caracteristică graiurilor germane din zona menționată, de tip renano-francon, grupate sub denumirea de „dialecte *fescht*“ [= germ. „*fescht*“-*Mundarten*, cf. Gehl 1976], numite așa după pronunțarea *fescht* /fešt/ a adverbului germ. *fest* „întruna, mereu“ (împrumutat însă numai sub această din urmă formă de graiurile românești de aici). O trăsătură caracteristică a acestor graiuri germane o reprezintă pronunțarea grupului *st*, median și final, ca *št*, spre deosebire de germana și austriaca standard care utilizează această pronunțare [st] numai când grupul consonantic se află în poziție inițială, în rest au *st*.

Dacă în situațiile enumerate până acum, dată fiind suprapunerea perfectă a ariilor fonetismelor germane cu cele prezentate de elementele corespunzătoare

ale românei, se poate susține o influență *directă, pe cale orală*, dinspre graiurile germane spre graiurile românești, atunci însă când, în plină arie bavarez-austriacă (de sud), apar termeni ce reproduc particularități fonetice de tip renano-francon (de nord), sau invers, când în zona de câmpie a Banatului apar termeni cu fonetism bavarez-austriac, se ajunge la această neconcordanță din cauza *dinamicii* diferite a dialectelor germane comparativ cu cele românești. Graiurile germane înseși vorbite în Banatul românesc prezintă asemenea nepotriviri și fonetisme diferite pentru unul și același termen, iar aceste nepotriviri se datorează rolului de *falsă* limbă standard pe care și l-au asumat *dialectele / limbajele germane citadine* [= germ. *Stadtmurdaten, Stadtsprachen*], a căror bază am văzut că este bavarez-austriacă, dar care au acceptat în unele situații și elemente lexicale sau numai fonetice de alt tip, normele înseși ale acestor dialecte urbane fiind fluctuante și multiple.

Cu aceasta ajungem la influența dominantă și directă pe care a avut-o mai ales *vienеза* atât asupra dialectelor germane citadine din aria de sud-vest a României, cât și asupra limbajului german din orașele de provincie din aria centrală și sud-est europeană. La rândul lor, aceste dialecte citadine au suferit o presiune deosebită și din partea graiurilor/dialectelor germane *rurale* vorbite în zona din proximitatea lor, dialecte de alt tip decât cele bavarez-austriece sau cel vienez. Un exemplu în acest sens îl constituie germana timișoreană, în care pe fundalul vechii vieneze [= germ. *altwienerisch*] și acela bavarez-austriac, s-au grefat și elemente renano-francone. În ultimul timp s-au intensificat cercetările asupra acestor dialecte germane citadine [termenul *Stadtsprachen* sau *Stadtmundarten* este echivalent cu ceea ce până nu de mult se înțelegea prin *deutsche Umgangssprache / Verkehrsmundart* sau *deutsche Volkssprache*], specifice sud-estului european. Dialectelor germane citadine din această zonă, le-au fost consacrate, în ultimii ani, după reluarea problematicii acestora în cartea cercetătorului german H. Gehl, *Deutsche Stadtsprachen in Provinzstädten Südosteuropas*, Franz Steiner Verlag Stuttgart, 1997, două sesiuni de comunicări științifice pe această temă, una în 1999, la Osijek, în Croația, alta în 2000, la Pécs, în Ungaria. Comunicările au fost publicate în două volume colective, primul a apărut la München/Viena 2001, sub îngrijirea lui Velimir Petrović, cel de al doilea, la Viena, în 2002, și a fost îngrijit de Zsuzsanna Gerner, Manfred Michael Glauninger și Katarina Wild (GgdS).

Într-o anumită măsură, aceste investigații, stabilind ceea ce este caracteristic dialectelor germane citadine, precum și ceea ce le diferențiază în funcție de exercitarea influenței mediului aloglot divers în care acest tip de dialecte au evoluat, facilitează o clasificare riguroasă a provenienței materialului german împrumutat de limbile dominante în zona lor de dezvoltare.

S-a observat din exemplele la care ne-am referit până acum (și din altele pe care le vom detalia în continuare) că fondul bavarez-austriac este cel care caracterizează mai ales împrumuturile românești din sudul Banatului și că acestea corespund cel mai adesea cu fonetismul împrumuturilor similare din Banatul Sârbesc (Vojvodina), ceea ce nu exclude din start faptul că procesul de împrumut din germana austriacă a fost sprijinit și de un fenomen de interferență lexicală între cele două limbi, respectiv dialecte ale acestor limbi (româna și sârbocroata), care au efectuat împrumutul.

Dacă lexicul renano-francon este slab reprezentat în împrumuturile românești, în schimb fonetismul de acest tip le caracterizează mai pregnant. Acest lucru poate fi mai clar scos în evidență într-un cadru mai larg decât cel fonetic, anume, cel morfonologic.

De exemplu, dialectele germane citadine admit o normă fluctuantă în ceea ce privește redarea substantivelor de genul feminin: alături de forma standard în *-e*, aceste dialecte permit („standardizează“) atât forma cu apocopa lui *-e*, cât și o formă cu un *-(e)n*, acesta reprezentând generalizarea lui *-n* în această poziție de la cazurile oblice și de la forma de plural a femininelor în *-e*, și la forma de nominativ singular (neutralizându-se astfel opoziția dintre formele de feminin singular și cele de plural, cf. Gădeanu 1998, p. 127).

În comunicarea prezentată în anul 2000 la Pécs (Ungaria), *Die Bedeutung der Stadtsprachen und der deutschen Regionaldialekte für die Einordnung der Entlehnungen deutschen Ursprungs im Rumänischen*, publicată în GgdS, 2002, pp. 253-263, s-a arătat că împrumuturile românești, mai ales cele din spațiul bănățean, reflectă această particularitate morfonologică (*ibidem*, p. 259).

Aprofundând cercetarea în acest domeniu (Purdela Sitaru / Vasiliuță 2000, pp. 68-69), am constatat următoarele: tendința de reducere fonetică [= germ. *Tendenz zur lautlichen Reduktion*] a sunetelor/silabelor finale caracterizează mai multe dialecte germane: francone, alemane, dar și bavareze, în timp ce sporirea corpului fonetic al femininelor cu *-n* la nominativ singular este o inovație bavareză (aici este extrem de frecvent fenomenul), admisă și de vieneză (care

reprezintă de fapt forma colocvială a germanei austriece). În mod corespunzător, femininele germane cu apocopa lui *-e* sunt mai numeroase în zona de câmpie a Banatului, mai puține în sud, dar, datorită amestecului și nivelării graiurilor germane pe treapta următoare, în cadrul dialectelor germane citadine (timișoreana, reșițeană), ele apar și în sud (alături, de cele mai multe ori, de feminine cu corp fonetic suprasedimentat cu *-n*).

În cazul împrumuturilor românești care au preluat forme germane dialectale ce prezintă apocopa lui *-e*, diverși cercetători, pentru cazuri izolate, au propus explicații diferite cu privire la proveniența lor: Binder (1967), pentru *șol(ă)* „ceașcă“, trimite la germ. dial. *Schol(e)* (= germ. st. *Schale*), cf. și scr. *șolja* și pentru băn. *țușpais* „un anumit fel de mâncare“, la germ. pop. *Zuspeis* „garnitură la mâncare“ (= germ. st. *Zuspeise*); Suflețel (1994), pentru rom. *claus* „stăvilă“, trimite la bav.-austr. *Klaus*, idem (noi adăugăm și palat. *Klaus*) (= germ. st. *Klause*); Purdela Sitaru / Irimescu (1995) propun pentru proveniența băn. *chiscant* „stropitoare“ o formă germană dialectală de tip renano-francon, *Gießkannt* (= *Gießkanne*, în germana standard), iar pentru *pix* „cutie, doză“, trimite atât la bav.-austr., cât și la ren.-fr. *Püchs* (= germ. st. *Büchse*); *apătec* „farmacie“ este înregistrat ca variantă morfonologică (de genul neutru) a lui *apotecă*, idem (de genul feminin), în NALR — Ban. I h. 144/7, 13, 25, 32, 53, cf. și DSB II, p. 87 (s.v. *apotecă*); în GgdS 2002, p. 259, este tratat ca element influențat de forma din dialectul german urban (timișorean), care, la rândul ei, are ca punct de plecare ren.-fr. *ap#iek* (Purdela Sitaru / Vasiliuță 2002, p. 55).

Dintre împrumuturile românești care reflectă cealaltă particularitate germană dialectală (sporirea cu *n* a femininelor la nominativ singular), ridicată și ea la rang de normă în dialectele citadine germane din Banatul românesc, prezintă respectarea acestui aspect morfonologic o sumă de termeni împrumutați. (Materialele extrase provin din Coțuț/Vulpe 1973 și din volumele apărute până acum din NALR-Ban.).

Păstrarea acestui *-n* apare în rom. băn. *ianzen* „gustarea dintre mese, ujină; spec. gustarea de la ora patru“, cf. și scr. *jauzn(a)* și *tâțân* „tavă; farfurioară de cafea cu ceașcă cu tot“, care au devenit în română substantive de genul neutru. Își păstrează genul feminin originar o sumă de alte împrumuturi cum sunt: *apotecă* „farmacie“, *apricoasă* „caisă“, *șolă* „ceașcă“, *tață* „tavă“, iar altele ajung de acest gen, prin adăugarea, după *-n*, a unui sunet de sprijin *-ă*, desinență specifică

substantivelor feminine românești: *apricoznă* „caisă“, *bliuznă* „bluză“, *vernă* „rolă (la cuptorul de gătit“, cf. și scr. *verna* și *toartăună / tortină* „tortă“.

Ne permitem să ne oprim asupra primului termen al seriei, *iauzen*. Etimologia cuvântului a fost stabilită de Binder (1967, p. 66), pentru varianta rom. băn. *iauzunu* (singura înregistrată până la el), în austro-germ. *Jause(n)* „gustare“. După Kluge, termenul provine, în germana austriacă, din slov. *južina* „masa de prânz“, un derivat al lui *jug* „sud, miază-zi“.

Totalizând variantele sub care apare băn. *iauzen*, constatăm următoarele: forma din austriaca colocvială și din bavareză, cu *-n* e prezentă în graiurile românești din sudul Banatului; ea mai este înregistrată sub forma *iauzun(u)* (Pecenișca) ALR SN IV, h. 1085/2; *iauzăn* este consemnat de materialele ALRR-Ban. III, h. 487, pentru Jupalnic, Ogradena și Berzasca. Termenul apare însă și în texte din nordul regiunii: *iauzen* (Drăgan 1997, p. 115). Deși aria de nord a Banatului, cu privire la dialectele germane vorbite aici — e predominant renano-franconă, prezența împrumutului românesc cu fonetism bavarez-austriac la I. C. Drăgan nu surprinde, orașele bănățene (respectiv, Lugojul), prezentând, din acest punct de vedere, caracter identic.

În aceeași arie compactă a termenului *iauzen* din sudul Banatului apar însă și variante care presupun un etimon german dialectal cu apocopa lui *-e*; exemplele sunt extrase din ALRR-Ban. III, h. 487: *iauz* (p.c. 4), *iaoz* (p.c. 2) și *auz* (p.c. 10), ele având la bază o formă de tip renano-francon în plină arie de influență bavarez-austriacă, ca atare, drept intermediar servind și aici dialectele germane citadine din zonă (reșițeană, orăvișteana).

Același suport în dialectele germane citadine, sub influența germanei austriece colocviale, în speță a vienezei și a dialectelor citadine germane din Banatul românesc, îl au o sumă de cuvinte din limba română care prezintă, alături de preluarea unor termeni cu particula germ. *ge-* (marcă a participiului trecut al verbelor sau prefix substantival cu diverse valori), și unii termeni care abandonează această particulă (Purdela Sitaru / Vasiliuță 2002, pp. 78-85).

Concluzii

În cadrul studiilor de specialitate s-a parcurs un drum lung cu privire la cunoașterea elementelor lexicale de origine germană specifice graiurilor românești din Banat. De la simpla listă de cuvinte a lui Weigand (Jb III, p. 325), și de la separarea influenței germane datorată vecinătății de influența germană pe

cale cărturărească, operată de Pușcariu (vezi *supra*), s-a ajuns la identificarea fonetismului unor „șvăbisme“ ale limbii române (Arvinte 1971; pentru informare bibliografică cu privire la analiza și etimologia unor inventare lexicale regionale sau în spațiul vocabularelor profesionale, vezi Purdela Sitaru/Vasiluță 1997, pp. 162-163). Școala lingvistică timișoreană, în domeniul contactelor lingvistice româno-germane, prin inițiatorul preocupărilor de germanistică din Timișoara, Ștefan Binder, și prin elevii acestuia, din țară și din străinătate, a orientat cercetările în acest spațiu lingvistic, spre aprofundarea cunoștințelor în domeniul acelor câmpuri semantice ale românei care au o concentrație mare de germanisme (Gehl / Purdela Sitaru 1994), apoi spre caracterizarea fonetismului întregului corpus alcătuit din elementele de origine germană specifice Banatului, recurgându-se la explicații etimologice bazate pe analogie sau/și pe paralelismul transformărilor fonetice (Purdela Sitaru/Vasiluță 1997), acest cadru fiind ulterior lărgit în spațiul morfonologiei (*ibidem*, 2002 pp. 67-87), pentru ca, în cele din urmă, să se ajungă la faza interpretativă a materialului (la stabilirea unor arii lingvistice variate în cadrul subdialectului bănățean), concomitent cu încercarea de a identifica și departaja sursa termenilor datorată și dialectelor/limbajelor germane citadine. Mai adăugăm faptul că, apariția, până acum, a primelor trei părți din *Donauschvăbische Fachwortschätze* (Dschw) a cercetătorului german Hans Gehl pune la îndemâna specialiștilor un valoros, chiar dacă încă incomplet, instrument de lucru în stabilirea exactă a fonetismului și semantismului originar al termenilor de origine germană dialectală (rurală și citadină) specifici subdialectului bănățean.

Punerea față în față a sursei/surselor germane multiple cu împrumuturile efectuate motivează, pe de o parte, apariția unor variante *externe* românești în general, bănățenești în special, variante cu suport în germana dialectală (rurală și citadină) specifică Banatului românesc, și *nu* simple adaptări fonetice apărute pe terenul limbii noastre, iar, pe de altă parte, explică modificările de statut morfonologic ce au avut loc în procesul de împrumut.

Cunoașterea particularităților fonetice și morfonologice ale dialectelor germane citadine vorbite în orașele de provincie din sud-estul Europei, dar și din metropola de altădată a spațiului de influență germană din același sud-est european, Viena, este necesară, deoarece acestea au avut o influență dominantă atât asupra graiurilor germane însele, vorbite în zonă, cât și asupra românei și a altor limbi (sau numai dialecte ale acestor limbi) sud-est europene, care au

împrumutat termeni „purtători“ ai acestor particularități. Cunoașterea aceasta a devenit totodată și un sprijin real pentru înțelegerea provenienței *directe* (din asemenea forme germane dialectale, rurale și urbane) și *indirecte* (prin intermediar divers, sârbocroat, maghiar etc.) a multor cuvinte românești. Mai adăugăm și faptul că o asemenea cunoaștere are avantajul de a propune explicații etimologice judicioase și utile pentru înțelegerea unor *clase* întregi de termeni, și nu numai explicații valabile pentru cazuri izolate, Banatul oferind astfel terenul ideal pentru a urmări complexitatea de probleme specifice contactelor lingvistice trăite cotidian într-o pluralitate etnică.

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- ACILFR XII, vol. 3 = *Actes du XXIIe Congrès International de linguistique et de Philologie Romanes (Bruxelles, 23-29 juillet 1998)*. Publiés par Annik Englebert, Michel Pierrard, Laurence Rosier et Dan Van Raemdonck. Vol. III: *Vivacité et diversité de la variation linguistique*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 2000.
- ALR SN I-VII = *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, întocmit de Institutul de Lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.S. România, vol. I-VII, [București], 1956-1972.
- ALRR-Ban. III = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Banat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, III, București, 1998.
- Binder 1965-1968 = Ștefan Binder, *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești*, în AUT 3, 1965, pp. 103-122; 4, 1966, pp. 221-245; 5, 1967, pp. 49-72; 6, 1968, pp. 189-202.
- Cohuț/Vulpe 1973 = Cornelia Cohuț/Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier“*. *Texte. Sintaxă. Glosar*, București.
- DA = *Dicționarul limbii române* [publicat de Academia Română, sub redacția lui Sextil Pușcariu], București, 1913-1948.
- DEX² = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1996.
- DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, București, 1965 ș.u.
- Drăgan, PE = Iosif Constantin Drăgan, *Prin Europa*, Timișoara, Europa Nova, 1997/ ed. I, 1973.
- DSB I-IV = *Dicționarul subdialectului bănățean*, I-IV, Timișoara, 1985-1988; vol. I-II, redactor Sergiu Drincu, redactor coordonator Vasile Șerban; vol. III-IV,

redactor Maria Purdela Sitaru, redactori coordonatori Vasile Șerban, Sergiu Drincu.

- Gădeanu 1998 = Sorin Gădeanu, *Sprache auf der Suche. Zur Identitätsfrage der Deutschen in Rumänien am Beispiel der Temeswarer Stadtsprache*, Regensburg.
- Dschw = *Donauschwäbische Fachwortschätze*, Teil I: Hans Gehl, *Wörterbuch der donauschwäbischen Bekleidungsgerbe*, Sigmaringen, 1997. Teil II: idem, *Wörterbuch der donauschwäbischen Baugewerbe*, Stuttgart, 2000. Teil III: idem, *Wörterbuch der donauschwäbischen Landwirtschaft*, Stuttgart, 2003.
- Gehl 1991 = Hans Gehl, *Die oberdeutschen fesch-Mundarten des Banats*, în ZDL-Beihefte 67, pp. 1-4.
- Gehl/Purdela Sitaru (hrsg.) 1994 = *Interferenzen in den Sprachen und Dialekten Südosteuropas*. Herausgeber: Hans Gehl und Maria Purdela Sitaru, în *Materialien*. Heft 4, Tübingen.
- GgdS = *Gesprochene und geschriebene deutsche Stadtsprachen in Südosteuropa und ihr Einfluss auf die regionalen deutschen Dialekte*. Internationale Tagung in Pécs, 30.3.-2.4. 2000. Herausgegeben von Zsuzsanna Gerner, Manfred Michael Glauning und Katharina Wild, Wien, 2002.
- Kär Wb = Matthias Lexer, *Kärntisches Wörterbuch*. Mit einem Anhang: Weihnacht-Spiele und Lieder aus Kärnten, Leipzig, 1862.
- Kluge 1989²² = Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, von Elmar Seebold, Berlin/New York.
- König 1989⁷ = Werner König, *Atlas zur deutschen Sprache*. Tafeln und Texte. Mit Mundart-Karten, München.
- Kottler 1984 = Peter Kottler, *Sprachliche Kennzeichnung der Banater Deutschen*, în SCHW VOLKSGUT, pp. 226-263.
- NALR-Ban. I și II = *Noul atlas lingvistic român pe regiuni — Banat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, I-II, București, 1980, 1997.
- Petrović (hrsg.) 2001 = *Essekerisch. Das Osijeker Deutsch*, herausgegeben von Velimir Petrović, Wien.
- PfWb = *Pfälzisches Wörterbuch*, bearb. von Julius Krämer, Rudolf Post, Joseph Schwing, Sigrid Bingenheimer. Bd. I (A-B/P) 1965-1968; Bd. VI (N-Stiege), Wiesbaden/Stuttgart, 1987-1994 ș.u.

- Purdela Sitaru — 1998/2000 = Maria Purdela Sitaru, *Éléments romans par l'intermédiaire allemand dialectal en roumain*, în ACILFR XXII, vol. 3, pp. 307-313.
- Purdela Sitaru/Irimescu 1995 = Maria Purdela Sitaru, Ileana Irimescu, *Note lexicale și etimologice. Pe marginea unor împrumuturi de origine germană în subdialectul bănățean*, în LR 44, nr. 9-12, pp. 533-540.
- Purdela Sitaru/Vasiluță 1996 = Maria Purdela Sitaru, Livia Vasiluță, *Fonetica împrumuturilor de origine germană din subdialectul bănățean*, în SCL 47, nr. 1-6, București, pp. 161-179.
- Purdela Sitaru/Vasiluță 1997 = Maria Purdela Sitaru, Livia Vasiluță, *Entlehnungen aus dem Deutschen in den Banater rumänischen Mundarten*, în *Germanistische Beiträge*, 7, Sibiu/Hermannstadt, pp. 87-99.
- Purdela Sitaru/Vasiluță 2002 = Maria Purdela Sitaru, Livia Vasiluță, *Cercetări etimologice. (Cu referire specială la împrumuturile de origine germană din limba română)*. Etymologica, 14, București.
- Suflețel 1994 = Rodica Suflețel, *Orts-und Flurnamen deutscher Herkunft im Rumänischen Banat*, în *Materialien*. Heft 4, Tübingen, pp. 227-237.
- Wolf 1987 = Johann Wolf, *Banater deutsche Mundartenkunde*, Bukarest.